

17. Шевельов Ю. Слово про лавреатів 1983 року / Юрій Шевельов // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 178. – С. 173–178.

Summary. The article raises the issue of performativeness of modern Ukrainian emigrational discourse literature. The analysis of the newest Ukrainian performative prose in the light of its genre organization is presented.

Key words: performative, emigrational discourse literature, genre, performative prose.

Отримано: 15.07.2012 р.

УДК 811.111'25

Т. В. Сосніна

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КВАЗІРЕАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ДЖ. ОРУЕЛА «1984»

У даній статті розглядаються квазіреалії соціально-політичної оказіональної лексики в англійській мові та особливості їх перекладу німецькою та російською мовами у творі Дж. Оруела «1984» з погляду семантико-стилістичної функції. Зокрема, аналізується специфіка перекладу німецькою та російською мовами соціально-політичних оказіоналізмів, утворених за прикладом ідеологізмів тоталітарних суспільств.

Ключові слова: квазіреалія, оказіоналізм, переклад, антиутопія, калька, «новомова», складноскорочене слово.

Починаючи з середини ХХ століття, перекладацька діяльність у всіх своїх різновидах набула небаченого раніше розмаху завдяки все більшій інтенсивності міжнародних контактів і процесам глобалізації. Переклад – це завжди сплав двох культур, двох мовних традицій, двох літературних основ. Особливого теоретичного і практичного інтересу в перекладознавстві набуває проблема реалій. Вони щільно пов'язані зі специфікою вираження національної, культурної, історичної, соціальної та політичної форм у перекладі. Їх переклад лежить біля самих витоків людської культури і невід'ємно пов'язаний з розвитком національних мов і літератур. Адже між культурами різних народів і епох є ґрунтовні, зумовлені різноманітними чинниками розбіжності, які необхідно враховувати в процесі перекладу. Саме реалії безпосередньо пов'язані з регіональністю в художньому зображенні [2, 41].

Даним мовним одиницям приділено достатню увагу як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Можна назвати таких вчених, як С. І. Влахов і С. П. Флорін, Л. Н. Соболев, Г. В. Чернов, Г. В. Шатков, А. Є. Супрун тощо. С. І. Влахов та С. П. Флорін звернули увагу на ці «неперекладні» елементи ще всередині ХХ століття (у 1960 році було опубліковано їхню статтю «Реалії»). Пізніше вийшла друком їхня книга «Неперекладне в перекладі», в якій було представлено повну характеристику, класифікацію та способи перекладу реалій. У підручниках з теорії перекладу Л. С. Бархударова, В. М. Комісарова, В. М. Крупнова, Т. Р. Левицької, А. М. Фітерман, А. Лілової, О. В. Федорова також представлена інформація про культурно-марковані слова. Проблеми співвідношення мови та культури розглядалися М. Верещагінін та В. Г. Костомаровим. Ролі слів-реалій у художньому творі приділяють увагу Н. І. Паморозька та В. С. Віноградов. Серед досліджень з даної теми можна назвати роботи таких зарубіжних авторів, як Дж. Ліч, Є. Найда, Дж. Хант, К. Саявар, Б. Стріт та ін.

Як вже було сказано, з теорії та практики перекладу написано чимало, в тому числі й щодо перекладу реалій. Однак реалії, пов'язані з тематикою науково-фантастичних та антиутопічних текстів, з описом теоретично можливих, але не здійснених на сьогодні рішень наукових або технічних проблем, з описом елементів оточуючого середовища вигаданого світу, – названі терміном «квазіреалії» [5] – вивчені недостатньо, що зумовлює активний інтерес сучасних дослідників. Вони є невід'ємною частиною таких літературних жанрів, як фантастика й антиутопія, які на сьогодні є дуже популярними серед читачів, а отже, до творів саме цих жанрів часто звертаються сучасні перекладачі. Одним з найбільш відомих романів жанру антиутопії, в якому активно функціонують квазіреалії, є роман Дж. Оруела «1984». Створена письменником оригінальна «но-

вомова» («Newspeak») вже більше 60 років викликає інтерес дослідників і породжує нові версії перекладів багатьма мовами світу. З огляду на окреслену проблематику, в даній статті ми розглядаємо квазіреалії соціально-політичної сфери у контексті роману Дж. Оруела та проблему їх адаптації до німецькомовної та російськомовної культур.

На сучасному етапі розвитку філологічної науки типологічні дослідження виявляють необхідність перекладацького підходу до антиутопії в різноманітних мовних та історико-культурних середовищах і набувають особливої актуальності.

Антиутопічний текст характеризується рядом особливостей, зокрема й у плані використання певних лексико-стилістичних засобів, зумовлених його специфікою: новоутворень, оказіональних слів, квазіреалій.

Антиутопія критикує зміст утопічної ідеї, в тому числі використовуючи її форму, тобто оперуючи словником утопії, одним із завдань якого є маркування простору сприятливого, позитивного, але такого, що ніде не існує. Текстовими маркерами простору утопії / антиутопії є квазіреалії, виражені за допомогою оказіональної лексики, які «імітують неіснуючі, фантастичні реалії вигаданого світу» [4, 10]. Їх функції (когнітивна, прогностична, нормативна, символічна) набувають полярної оцінності залежно від типу контексту.

Квазіреалії можна класифікувати як орієнтовані на 1) технократичний концепт; 2) соціально-політичний концепт; 3) етико-естетичний концепт. Тексти антиутопії можна розрізнити відповідно до такого поділу «за типами втіленого в них ідеалу» [5]. Таким чином, очевидним стає зв'язок мікро- та макрорівнів контекстуального аналізу. Передача жанрово-стилістичної домінанти тексту оригіналу прямо залежить від збереження оцінності, експресивності та символічної значимості оказіональної лексики в тексті перекладу. Оказіональна лексика вбирає у себе особливості культури, історії й менталітету носіїв даної мови.

У перекладі художніх творів, написаних у жанрі антиутопії, специфікою яких є вживання значної кількості оказіоналізмів з порушенням граматичних та смислових зв'язків, дотримання всіх граматичних, семантичних і функціональних особливостей вихідного тексту одночасно практично неможливе. Іноді прямий переклад зберігає імпліцитну інтенцію автора, але в більшості випадків проблема вираження пресупозиційних знань автора та їх зв'язку з текстом перекладу також актуальна; залишається необхідність підшукувати варіант інтенції мовою перекладу, який підходить для даного випадку і не обтяжений пресупозиціями вихідного тексту.

Оказіоналізми, як різновид квазіреалій, виконують у тексті твору-антиутопії такі функції: вказують на уявлення авторів про тенденції розвитку тих чи інших соціально значимих об'єктів; задають певні «правила гри», будучи наслідком та умовою розвитку змісту антиутопічного тексту.

Дані оказіоналізми (квазіреалії) містять «реальний» та «вигаданий» елементи. Перекладач антиутопічного твору має відчутти та досягнути обидва ці елементи, виявити місце і функцію оказіоналізмів у тексті та відтворити ці слова і словосполучення засобами ПМ (мови перекладу) так, щоб їх сприйняття читачем було максимально наближене до того, що хотів передати автор.

Мова як система смислопозначення, тобто безпосередньо лінгвістичний контекст, в антиутопії стає об'єктом художнього опису як авторська інтенція. Таким чином, автори ставлять проблему співвідношення мови і змісту, моделюючи штучну мову. «Езотерична» мова антиутопії має спростовувати утопічну свідомість як «ідеальну модель», руйнуючи властиві їй норми природної мови.

Поняття «новомова», створене Дж. Оруелом у романі «1984», зазвичай розуміють як позначення тоталітарної мови, тобто мови суспільства, в якому всі сфери соціального та духовного життя підлягають ідеологізації. У визначенні найбільш важливих рис «новомови» ми дотримуємось позиції Е. А. Земської: «високий ступінь клішованості, евфемістичність, порушення основних постулатів спілкування, застосовуваного з метою лінгвістичного маніпулювання, ритуалізоване використання мови, десемантизація не лише окремих слів, а й великих фрагментів дискурсу. Кліше новомови, як правило, орієнтовані або на абстрактний, умовний референт, або на референт, відсутній у дійсності» [1, 23].

Носіями тоталітарної (наприклад, комуністичної або фашистської) ідеології в національному мовному менталітеті є елементи соціально-політичної лексики (такі як пролетар, буржуй, клас-гегемон, гестапо, наці), які витісняють у мовній картині світу попередні позначення духовних цінностей з позиції вищого авторитету.

Соціально-політична лексика при цьому використовується не у своєму прямому загально-мовному значенні, а в якості ідеолексикона, тобто терміни часто інгерентно експресивні як слова з сильними політичними конотаціями, соціальним колоритом [2, 60].

У сфері масової свідомості в міру закріплення позицій новомови поступово відбувається «підміна понять», доведена до крайньої межі, коли буквальне значення слова стає прямо протилежним контекстуальному. Так, наприклад, каторжний табір у новомові має назву «радлаг» (англ. *joycamp*), табір радості, таку ж закономірність бачимо у позначенні міністерств і департа-

ментів: *Minipax* (англ.) – *Minipax* (нім.) – *Минимир* (рос.): *Министерство мира*, тобто *воєнне міністерство* – *the Ministry of Peace* – *Ministerium fuer Frieden*; *Thought Police* – *Gedankenpolizei* – *Полиция Мысли*; *Ficdep* – *Romab* – *limo* (*the Fiction Department* – *die Roman-Abteilung* – *Художественный отдел*).

В ідеолексиконі актуалізується недиференційована ціннісна конотація, елімінується загальнономовна денотативно-сигніфікативна віднесеність. Оцінна функція ідеолексикона настільки посилюється, що в масовій свідомості він набуває негативної семантики, зокрема, великої кількості складноскорочених слів (*unperson* – *Unpersonen* – *неличність*; *facecrime* – *Blickdel* – *преступник*; *prolefeed* – *Prolesstoff* – *рабкорм*).

Новомова була спеціально вироблена відповідно до ідеологічних потреб Ангсоцу – Англійського Соціалізму [3], у романі Оруела вона утворена з англійської мови шляхом суттєвого скорочення і спрощення її словника і граматичних правил.

Важливою характеристикою новомови є поділ лексики на три словники відповідно до галузі вживання: А-лексикон, Б-лексикон і В-лексикон.

А-лексикон включає лише ті слова, вживання яких є необхідним у повсякденному житті. Він майже повністю складається зі звичайних слів англійської мови, очищених від неясностей і смислових відтінків.

Б-лексикон складається зі слів, спеціально сконструйованих для вираження політичних чи етичних понять. Саме в цьому словнику найбільш яскраво проявляються всі основні принципи новомови.

В-лексикон є допоміжним, він містить лише наукові та технічні терміни, які побутують серед фахівців. Зміст цих термінів також очищений від небажаних значень, вони практично не перетинаються з лексемами інших словників.

Грамматика новомови має дві характерні особливості. Перша з них – майже повна взаємозамінність різних частин мови (наприклад, слово *think* є дієсловом та іменником). Кожному слову можна надати протилежного значення за допомогою додавання заперечного префікса *un-*, щоб посилити значення – додати префікс *plus-*, а для ще більшого посилення – *doubleplus-*, наприклад: *warm* – *unwarm* – *pluswarm* – *doublepluswarm* (*теплый* – *холодный* – *очень теплый* – *горячий*). Другою відмінною рисою граматики новомови є її нормативність, будь-які зміни форми слова підлягають єдиному правилу, тобто, прибираються всі винятки.

Щодо квазіреалій, то саме в Б-лексиконі, метою якого було навіювати бажані ідеї тому, хто цей лексикон вживає, переважає величезна кількість соціально-політичних okazіоналізмів, які передбачають амбівалентний смисл, маючи значення «гарний» (*good* – *gut* – *хорош*) стовно Партії та «поганий» (*bad* – *schlecht* – *плох*) стосовно її ворогів, наприклад: *Goodsex* – *Gutsex* – *добросекс*; *Goodthink* – *Gutdenk* – *добродум*. Або слово *duckspread* – *Quarksprech* – *розкрякатися*, яке стосовно ворогів має негативне значення, а стосовно друзів – позитивне.

Також ми зустрічаємо багато слів, які на перший погляд виглядають просто складеними і набувають ідеологічного забарвлення не стільки від думки, скільки від власної структури, наприклад: *Recdep* – *Dokab* – *Истод*; *Teledep* – *Telab* – *Теленпрогр*. У результаті це призводить до звуження і певної зміни значення через ліквідацію асоціативних зв'язків, які в іншому випадку з'явилися б. Слова мають по два-три склади, причому перший та останній склади рівнонаголошені, що спричинює ефект «бурмотіння», уривчастого й монотонного стилю мовлення. Мета такого прийому полягає в тому, щоб мовлення людей, особливо з тем ідеологічно не нейтральних, максимально відокремлювалось від свідомості.

Для того щоб максимально точно передати (зберегти) всі ці особливості квазіреалій у текстах перекладу, перекладач повинен використовувати такі способи перейменування, які допоможуть зберегти авторські інтенції.

Існує декілька способів трансляційного перейменування для міжмовної передачі реалій: транскрипція (транслітерація); гіперонімічне перейменування; дескриптивний перифраз; комбінована реномінація; калькування, повне і часткове; міжмовна транспозиція на конотативному рівні; метод уподібнення (субституція); віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад); контекстуальне розтлумачення (інтерпретація). Але для соціально-політичної лексики найбільш характерним є спосіб калькування.

Калькування – особливий вид запозичення, коли структурно-семантичні моделі мови джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови-сприймача [2, 128]. Калькування пов'язане з активізацією національних мовних засобів у процесі створення власних перекладних відповідників для іноземних понять, воно стимулює виявлення і повніше використання прихованих потенцій рідної мови. Калькування своєрідно відображає суть перекладу як процесу біполярного: адже мета перекладу – пере-створити цільовою мовою оригінальний текст. Така ж і суть калькування. Цей метод, що передбачає відтворення внутрішньої форми слова, а разом з нею – структури образного переносу значень, активізує словотворчі засоби, дає поштовх до утворення

семантично містких неологізмів. Властива їм експресивність і часто образність стимулюють їхню появу в лексико-семантичній системі мови-сприймача.

Розрізняють повне і часткове калькування. При повному (точному) калькуванні слова або словосполучення перекладаються буквально. Наприклад: *the Junior Anti-Sex Liga – Die Junioren Anti-Sex Liga – Молодежная Антисексуальная лига*; *the Big Brother – der Grosse Bruder – Большой Брат*, *the Fiction Department – die Roman-Abteilung – Художественный отдел*; *The Ministry of Truth – Das Ministerium fuer Wahrheit – Министерство Правды*, *The Two Minutes Hate – der Zwei-Minuten-Hass – две минуты ненависти*. З прикладів видно, що перекладачі як німецькою, так і російською дослівно переклали ці квазіреалії, зберігаючи форму словосполучення. Однак необхідно зауважити, що для німецької мови характерною формою словотвору є словоскладання, тому воно переважає в німецькому перекладі, наприклад: *Youth League – Jugendliga – Молодежная Лига*, *Thought Police – Gedankenpolizei – Полиция Мысли*, *speakwrite – Sprechschreiber – диктофон*. Є випадки, коли перекладач пом'якшує значення квазіреалії, так, наприклад, у російському перекладі квазіреалія *the Spies* (шпигуни) перекладається як «дитяча організація Сищиків». Натомість у німецькому варіанті перекладач дає більш негативну конотацію в перекладі – *Spitzel* (шпики).

Калька в лексичному і семантичному відношеннях повністю збігається з відповідником у мові-джерелі. Оскільки калька потенційно розглядається як okazionalizm, що з часом, за певних умов, може стати одиницею словникового складу цільової мови, вона повинна бути оформлена згідно з чинними в мові граматичними нормами (*the Inner Party – Die Inneren Partei – Внутренняя партия, proles – die Proles – пролы*).

При частковому (змішаному модифікованому) калькуванні вислови частково перекладають, а частково будують з іншомовного матеріалу чи за іншомовним зразком. Так, наприклад, слово *prolefeed*, утворене з двох слів, у німецькому перекладі *die Prolesstoff* – перекладається перше слово, а друге замінюється на *die Stoff* (речовина), а в російському перекладі замінені обидва слова, і утворено складноскорочене слово *рабкорм*. З прикладу видно, що словосполучення або складні слова оригіналу перекладачі замінюють на складноскорочені слова шляхом усічення закінчень, які не характерні для англійської мови, але є невід'ємною частиною німецької та російської мов, наприклад: *The Physical Jerks* в німецькому перекладі – *die Morgengymnastik*, в російському – *физзарядка*, *Bellyfeel* в німецькому – *unbauchfuell*, у російському – *брюхчувств*.

Проаналізувавши переклад квазіреалій, пов'язаних із соціально-політичною okazionalnoю лексикою, німецькою та російською мовами за допомогою калькування, можемо зробити висновок, переважає спосіб повного калькування, при цьому дуже вдало відтворюється оцінність, експресивність та символічність значимості okazionalnoї лексики тексту-оригіналу і при частковому калькуванні. Тобто, авторська інтенція у перекладах зберігається.

Переважна кількість квазіреалій має форму складноскорочених слів, що в процесі перекладу не призводить до порушення мовних норм, тому що з точки зору соціально-політичної конотації їх семантико-стилістична функція адекватно реалізується в текстах перекладу, і пов'язане це насамперед з тим, що в обох мовах закріплені досвід існування в умовах тоталітарного суспільства (епоха Третього Рейху та Культу особи Сталіна) і наявна значна кількість пов'язаних із цим досвідом ідеологізмів, у словотворенні яких переважає словоскладання.

Список використаних джерел

1. Земская Е. А. Клише новояза и цитация в языке постсоветского общества [Электронный ресурс] / Е. А. Земская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – Режим доступа : <http://www.proza.ru/2002/12/19-12>.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
3. Оруэлл Дж. 1984 : [роман] ; Скотный двор : [сказка] / Джорж Оруэлл ; [пер. с англ. Д. Иванова, В. Недошивина]. – Том 1. – Пермь : Изд-во «КАПИК», 1992. – 304 с.
4. Сабина О. Б. Жанр антиутопии в английской и американской литературе 30-50-х годов XX века : автореф. дис. на соиск. научн. степени канд. филол. наук / О. Б. Сабина. – М., 1989. – 20 с.
5. Черницина Ю. Е. Лексико-стилистические проблемы перевода научно-фантастического текста: на материале переводов произведений Рэя Брэдбери «451° по Фаренгейту», «Август 1999: Земляне», «Февраль 1999: Илла» и «Август 2026: Будет ласковый дождь» на русский язык [Электронный ресурс] / Юлия Евгеньевна Черницина. – Режим доступа :
6. <http://www.dissercat.com/content/leksiko-stilisticheskie-problemy-perevoda-nauchno-fantasticheskogo-teksta-na-materiale-perev>.
7. Orwell G. 1984 : [Roman] / George Orwell ; [Uebersetzt von Michael Walter herausgegeben ; Nachwort von Herbert W. Franke]. – Ullstein, 2006. – 383 S.

8. Orwell G. 1984 / George Orwell ; [an afterword by Erich Fromm]. – New York : NAL PENGUIN, 1981. – 271 p.

Summary. In this article we review quasirealia of socio-political occasional words in the English language and their peculiarities in the German and Russian languages according to semantic and stylistic functions in the novel «1984» by G. Orwell.

Peculiarities of German and Russian translations are analyzed taking into consideration of socio-political occasional words which are formed as ideologisms of totalitarian society.

Key-words: quasirealia, occasionalism, translation, anti-utopia, loan translation, «Newspeak», abbreviated words.

Отримано: 11.06.2012 р.

УДК 82.02

К.А. Титянин

О ПРИЦИПАХ РЕАЛИЗМА В СТАТЬЯХ «ВИКИПЕДИИ»

Автор статті подає опис та аналіз поняття «реалізм», представлено в електронній Вікіпедії. Вихідним положенням для автора статті було розуміння реалізму як аналізу, який спрямований (в принципі) на «все».

Ключові слова: реалізм, Вікіпедія.

Статьи в «Википедии» о реализме в литературе – упрощенное отражение научных представлений об этом явлении. Но в них поневоле проступает именно основной принцип явления, пусть даже с примесью околонуучной и даже массовой идеологии. Проанализировать их в этом плане – значит подготовить почву для ответственного выполнения работы по составлению энциклопедической статьи о реализме. В этом мы и видим задачу данного доклада.

Рассматриваемые нами статьи относятся к разным национальным секторам интернета (соответственно: культурам, научным традициям), но абсолютное большинство определений реализма (всего 24 статьи) содержит такое ключевое положение: реализм – изображение жизни как она есть, без романтизации и идеализации. Исключение составляет определение реализма в итальянской Википедии, которое опирается на читательскую реакцию и этим как бы переводит все определение в условный план: реализм в ней – «такой способ словесного изображения ситуаций, окружающей жизни, при котором читатель может считать их реальными, или воспринимать контекст описываемого как реальный» [14]. Но итальянская статья только этим определением и ограничивается, не давая ни описания реалистической поэтики, ни ссылок на научную литературу. А первое, приведенное нами, положение, хотя строится, по сути, только на отрицательных признаках (отсутствие идеализации и романтизации), может очень существенно корректироваться, во-первых, описанием основных черт поэтики, во-вторых, отсылкой к научной литературе. Из этих корректировок, в частности, становится понятным, что реалист, строго говоря, не может избежать идеализации и романтизации уже потому, что он каким-либо образом осмысляет описываемое. А это означает, что формулировка «жизнь как она есть, без романтизации и идеализации» – сознательное упрощение (уступка массовым представлениям о реализме?); и отнести это мы должны прежде всего к английской версии определения «литературный реализм», дающей самый обширный список литературы.

Заметим, что по степени соотнесенности с научным литературоведческим аппаратом статьи неравноценны: они могут содержать обширный список литературы, на которую ссылаются (английская, немецкая версии), краткий список (испанская, хорватская, словенская, русская), ссылки на национальные словари (таковы польская, французская и шведская статьи; украинская статья дает ссылку на учебное пособие) и вовсе не давать научных ссылок (их большая часть).

Упомянем также о выборе содержательных элементов, на основе которых составляется определение принципа реализма. Все статьи указывают на эстетико-идеологический принцип реализма, на отношение к реальности и на место в хронологическом историко-литературном ряду; комплекс черт поэтики приводится в чешской, немецкой, греческой, испанской, французской, хорватской, норвежской, польской, русской и украинской статьях.

В основной, англоязычной, дефиниции реализма сообщается, что «литературный реализм чаще всего относят к тенденции <...> изображения (заметим, что тут выбран наиболее нейтральный термин «тенденция», то есть речь идет не о типе художественного сознания, не о литератур-